

Amikor Romániában elkezdődött a falurombolás, a kolozsvári hóstátot az elsők közt rombolták le. A diktatúra több célt is elért ezzel. Megsemmisítette egy évtized alatt a több évszázados kultúráját. Szétszórta a magyar és egy tömbben élő erős, kálvinista tudatú és hitű közösséget.

Egy átlagos hóstáti telekre fölépítettek egy 40 lakásos tömbházat, amiben az egy őshonos magyar család mellé beköltöztettek 39 román családot, akiknek java része a Kárpátokon túlról származott. Így változott meg Kolozsvár etnikai összetétele és alakult ki a román túlsúly. A beköltöztetett emberek nagy része ráadásul Moldvából, Olténiából származott, és az erdélyi magyar és román kultúráról idegen mentalitású volt.

Megváltozott a város arculata is, hiszen a helyi hagyományokon felépült házak helyett igénytelen tömbházakból kialakított betonrengeteg jött létre. A lakótelep és „kultúrája” pedig Erdélyben és Olténiában is ugyanaz.

A hóstáti lakosság és a hozzájuk kapcsolódó iparosok megélhetésének módja is megváltozott. A kertjükből élő kistermelő „földészek” és kisiparosok a szocialista nagyiparba kényszerültek és megélhetési feltételeik jelentősen rosszabbodtak. Ráadásul nem ők látták már el Kolozsvár egyre növekvő lakosságát jó minőségű zöldséggel, hanem ők is kénytelenek voltak állami boltokból, néha jegyre venni az élelmiszereket az egyre rosszabbá váló ellátást még nehezítve. A diktatúra úgy rombolta le a hóstátot, hogy megváltozott még az utcák rendszere is. A Malom-árok egy részét betonlapokkal lefedték, hogy nyoma se látszódjon a folyónak. Sok helyen fel sem lehet ismerni a hajdani környezetet.

A kolozsvári hóstátiak, az erdélyi magyarság és reformátusság erős lelkiületű és sajátos arculatú csoportja így több területen szenvedett el súlyos csapásokat. Mindez „Európában és békeidőben” történt. Valójában fondorlatosan kitervelt etnikai tisztogatás és történelmi bűncselekmény volt az erdélyi magyarság és kultúrája ellen. Veszített vele Kolozsvár és Erdély románsága is. Soha olyan jó savanyú káposztát és murkot már nem eszik senki Kolozsváron. A hóstátiak és az erdélyi magyarok ráadásul soha nem robbantottak, lőttek kisebbségi és emberi jogaikért, mint néhány nyugat-európai nemzeti kisebbség még az 1980-as években is. Végezték hagyományos munkájukat, hozzájárulván minden kolozsvári magyar és nem magyar egészséges élelmiszerekkel való ellátásához. A piacon a magyarral magyarul, a románnal románul beszéltek, hiszen ez így természetes. De magyarul akarták a zsoltárokat énekelni református templomaikban és szerették volna, hogy gyermekeik magyarul tanulhassanak az iskolákban. Mindez európai alapjog (lenne).

A rombolás sok hóstáti fizikai elpusztulásával is járt. Főleg az idős emberek, akiknek más mesterségük sem volt, hiszen ők kertjükből éltek, nem sokáig bírták a betonkocka szorítását. Néhányan az 1990-es években a Kerek-domb alatt vásároltak telket és ott próbálnak gazdálkodni. Mások messzire sodródtak a Kétágú templomtól Budapestre, Svédországba, Kanadába.

Ahol azonban még vannak hóstátiak, a Bocskai-hagyomány és a kolozsvári hajdú öntudat tovább él.

Hidán Csaba László

Szent Orbán pápa kultusza Tokaj-Hegyalján

A szőlőtermesztés és a borkészítés végigkíséri az emberiség kultúrtörténetét. Hazánkban a tatár-török dúlta szőlőhegyeket követően a filoxéra nem csak a szőlőinket, hanem a szürethez kapcsolódó népszokásaink jelentős részét is pusztította. Az elmúlt évszázad kezdetétől szinte újra kellett teremteni a népi kultúránkból fakadó gazdag hagyományainkat. Magyarországon párját ritkítja az a gazdag, sokféle szellemi és tárgyi motívumkincsekkel gazdagított szokáshagyomány, mely a szőlő műveléséhez, a bor készítéséhez, fogyasztásához kötődik.

A kereszténység előtti pogány, görög-római-germán hitvilágra és az ókeresztény évszázadok hagyományaira vezethető vissza a szenteknek ma is élő kultusza, a borszentelés rítusa. A természet pusztító erejének kiszolgáltatott termelők a különböző elemi károk ellen kezdetekben a görög Dionüszosz, a római Bacchus, a germán Odin és Thor, de több más istenség segítségét kérték a föld termőképességének, a termés megőrzésének céljából. A kereszténység és az általa képviselt kultúra megjelenésével az ókori pogány szokások, istenek világa helyébe a szentek kultikus tisztelete lépett.

A szőlőt művelő gazdák ültetvényeiket igyekeztek az időjárás viszontagságaitól, minden külső bajtól megoltalmazni. Szinte az esztendő minden hónapján egy-egy szőlővédő szent engesztelését kérték. Az ismertebbek között említjük meg Vince (jan. 22., termés meghatározó); Mátyás (febr. 24., jégtö-

rő); Medárd (jún. 8., időjárásjós); Donát (aug. 7., jégeső ellen); Egyed (szept. 1., szárazság ellen) és végül János (dec. 27., a boráldás ünnepe) emléknapjait. A közkedvelt szentek neveivel jelölt kalendáriumi napok ünneplését az egyházi liturgia rítusai, a több évszázados időjárási megfigyelések alapján nyugvó tapasztalatok, a népi hiedelmekből fakadó jóslások együttesen határozták meg. A szőlőszentek tisztelete a hit világa mellett elsősorban a népies vallásosságot jelenti. A reformációt követően az új vallások hívei továbbra is tiszteletben tartották a szentek nélkülözhetetlen szerepét, nem feledve segítségük kérését. A történelmi egyházak papsága, borlovagok, borászok, gazdák az érdeklődők sokasága jelenlétében napjainkban ökumenikus áldással, szenteléssel kéri a szentek jóindulatú közbenjárását.

A virágzó szőlőnek leginkább az Orbán-nap körüli hidegek ártnak. A szőlősgazdák, borászok és kádárok jó idő esetén a szent szobrát körülvéve, örvendezve mulattak, a szobrot jelképesen meg is vendégelték, borral kínálták. Abban az esetben, ha a szent rossz időt hozott, és ezzel veszélyeztette a jó termést, szobrát megszegyenítették, fizikailag is bántalmazták, megdobálták, ütlegelték, ledöntötték, gonosz szavakkal csúfolták, sőt, ettől még sokkal nagyobb, durva illetlenségeket is elkövettek a szoborral szemben. Mindezen méltatlanságokra az egyház is felfigyelt, és intette híveit a túlzottan pimasz kifejezések használatának, a gonoszkodó, megalázó viselkedési formák elkerülésére.

A római katolikus egyház két Orbán szentet ünnepel. Január 23-án emlékezik a Római Birodalomban, a IV–V. század fordulóján, Galliában, a mai Franciaország területén született és élt Langres püspökére, Szent Orbánra. Életrajzírója szerint a püspök tudott parancsolni a természet erőinek, esőt hívott a szőlőkre, viharokat hártott el. A szőlő, szőlőhelyek, szőlőművesek, kádárok, kocsmárosok védőszentjeként tisztelik. A „francia” püspök alakja a IX. század környékén – feltehetően a népi vallásosságból eredően – a népi jámborságban összeolvadt Szent Orbán pápával, aki így lett a mai napig is a szőlők védőszentje, miközben a hétköznapiakban szinte teljesen feledésbe kerültek a langres-i püspök csodatermő cselekedetei.

Magyarországon Orbán pápát ismertük meg a szőlők védőszentjeként. Régi hagyományaink szerint a szőlőre kedvező időjárást biztosító patrónus Szent Orbán pápa, kinek május 25-re eső egyházi ünnepnapja a tavaszi fagyok végén található. Ez a nap Európa középső részén a nyár kezdőnapjának számít, ezáltal is válhatott a szőlőhegyek és a szőlőskertek védőszentjévé. Kultusza hazánkban a francia–német nyelvetterületekről érkezve, a XVII–XIX. századokban elsősorban a Dunántúlon, Nógrád megyében és a Kis-Kárpátokban a legélénkebb, ugyanakkor a tokaji borvidéken kevésbé volt ismeretes.

Szent Orbán pápa 150 körül született Rómában, és 222-től haláláig (230) volt Szent Péter 17. utódja. Legendája szerint nagyon előkelő római család sarja volt. A nagy terjedelmű nyelvemlékünk, az 1527-ből való Érdy-kódex nevét – mint szőlővédőt – még nem említi. A szent kultuszának egyik legrégebbi emléke a tiszteletére 1557-ben öntött 72 mázsás harang, melyet Kassán a Szent Erzsébet Főszékesegyház (dóm) mellett 1628-ban épített Orbán-toronyban helyezték el. A Kassa megye Rozsnyói járásában lévő, valaha szép szőlőskertekkel rendelkező Körtvélyes (mai nevén Hrusov) templomában található Szent Orbán-festményen olvashatjuk a következő feliratot. „*S. Urbanus. Deus Virtutum respice de coelo, visita vineas istas et perfice eas quas plantavit dextera tua. Curavit Antonius Horváth castellanus arcis K. Horka. AO. 1754.*” (Szent Orbán. Erősségek Istene, tekints le az égből, látogasd meg e szőlőket és juttasd jó végre, amit jobbod ültetett. Állította Horváth Antal krasznahorkai várnagy.) Kiemelkedő hazai emlékünk a gyöngyösi Szent Orbán-templom, mely alapjaiban szintén a XVI. században épült.

A vértanú pápa ereklyéit, jelen ismereteink szerint, a IX. században a római Szent Cecília-bazilikában helyezték el. Itt tekinthető meg márványszobra, a X. századból származó freskón a pápa alakja és egy márványtöredék görög betűs feliraton „OYRBANOC” néven szerepel.

Orbán szent életű pápának szinte a teljes csontrelikviáit XIV. Kelemen pápa (1769–1774) a Monokon hitbizományi birtokos, kegyúri jogokat gyakorló Andrassy családnak ajándékozta. Az Andrassyak a monoki kastélyukban (a Nagykastélynak is nevezett épületben, amelyet a család 1881-ben elhagy, 1936-tól egyházi, majd 1948-tól állami tulajdonú) lévő, a rokokó jegyeket hordozó kápolnát 1771-ben a Szent Kereszt tiszteletére szentelik fel. A korábbi hatholdas kastélykertben két évszázaddal ezelőtt 734 öles területen, a szőlőmintatelepen 7-féle bor- és 23-féle csemegeszőlő-fajtát telepítettek. Andrassy II. István kegyúr erősen hitt abban, hogy Szent Orbán a szőlőhegyeit, kertjeit és mintatelepét a fagytól és jégtől egyaránt megvédi. Kérésére XIV. Kelemen pápa 1771-ben ajándékozta a családnak Szent Orbán pápa ereklyéjét.

Az ereklye 1772. május 19-én érkezett meg Monokra a Szent Kereszt-kápolnába. A szent relikviáit díszes tartóban a kastély kegyura kápolnájában helyeztette el, melynek később a monoki Boldogságos Szűz Mária, Sárlos Boldogasszony tiszteletére felszentelt plébániatemplom lett az őrzőhelye. A templomban a Szent Orbán-ereklyetartó az eredeti díszes üvegszekrényben – a bíboros rangú római Szent

Szent Orbán csontjainak eredeti urnája
(Erdős József felvétele)

és Borászati Kutatóintézet Nonprofit Kft. munkatársainak és igazgatójának, dr. Bihari Zoltán c. egyetemi docensnek, Tokaj-Hegyalja szőlő- és borkultúrája kiválóságának köszönhetően Szent Orbán pápa tisztelete újraéledt. Bihari Zoltán és Somogyi Krisztina *Megtaláltuk Szent Orbánt!* című dolgozatukban hívják fel a figyelmet a szent erejében bízva, a tiszteletében, ismertségében rejlő jó szándékú lehetőségekre. A továbbiakban említik: „*Igazán el sem vészett, de mégis elfejtették a borászok, hogy valójában hol is van Szt. Orbán ereklyéje... Nagy fájdalomunk azonban, hogy a borvidék ezt nem fedezte fel. Ez lehetne akár egész Hegyalja marketingjének a gerince. Lehetne búcsújáró hely, hatalmas vallási és akár szakmai turizmussal lehetne köré építeni. Körménetek és tényleges megemlékezések sejlének fel szemeim előtt. Itt tehát a feladat, építsünk erre a kincsünkre!*”¹

A gondolatot tett követte. A 2003-ban Mádon 18 alapító tag részvételével, Kulcsár Edit elnök vezetésével megalakult Tokaji Borbarátnók Társasága, akiknek célkitűzései között szerepel a szőlőtermesztéshez és a borászathoz kapcsolódó hagyományok megőrzése és folytatása, megalakulásuk 10 éves jubileumát ünnepelve, 2013 tavaszán megkezdtek az előkészületeket egy Szent Orbán-zarándokút előkészítésére. A Tokaji Borbarátnók Társasága Tokaj-Hegyalja szőlő- és borkultúrájának, vallási hagyományainak, jeles kulturális értékeinek fenntartása és megismertetése céljából – vállalásukkal szinte kulturális missziós feladatokat teljesítve – indították útjára a tematikus kulturális rendezvényt, amely Szent Orbán pápa nevét viseli.

2013. május 25-én indult első Tokaj-hegyaljai körútjára „*Monok pápája*”, Szent I. Orbán pápa csonterekléje az eredeti díszes üvegekoporsóban. Az ünnepélyes külsőségeket, az események ceremóniáját Koltay Gábor *Magyar Örökség Díjas* és *Balázs Béla-díjas*, érdemes művész, filmrendező készítette elő és dirigálta. A honvéd díszőrség kíséretében a szent ereklye Monokról indulva Golop, Rátka, Mád, Tarcál érintésével érkezett meg Tokajba, az akkor újjáépítésének 100. évfordulóját ünneplő, Jézus Szíve tiszteletére szentelt templomba. Az érintett településeken a lakosság jelenlétében, helyi művészeti csoportokkal együtt, egyházi és világi vezető személyek fogadták a szentet. Mádon az ökumenikus köszöntésen dr. Székely János, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye segédpüspöke emlékezett meg a pápáról. Az ereklye június 8-án erdőbényei és szerencsi rövid látogatását követően érkezett vissza őrzőhelyére, a monoki plébániatemplomba.

A jeles eseményről dr. Bihari Zoltán a következőket írja. „*Megrendezésre került a Szt. Orbán Körmenet! Már vagy egy éve vetettük fel, hogy nem hagyományos marketing lehetne Tokaj-Hegyalján lévő Szent Orbán ereklye nyilvános bemutatása. Nos, sikerült is megszervezni az első megemlékezést. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a monoki, mádi és tokaji polgármesterek, valamint a Tokaji Borbarátnók Társasága a program mellé állt és a Római Katolikus Egyház támogatását élvezve nagy erővel belevetette magát a szervezésbe.*”²

A 2013 óta évente ismétlődő *Tokaji Szent Orbán Zarándoklat* újabb elemekkel gazdagodva, a negyedik alkalommal 2016. május 20. és 22. között került megrendezésre. 21-én az utazó ereklye Monok, Tállya, Mád, Tarcál (Gróf Dégenfeld Szőlőbirtok), Tokaj és Bodrogkisfalud (Patricius Borház) érintésével másnap Erdőbénye (Béres Szőlőbirtok és Pincészet), Olaszliszka, Sárospatak, Herceggút útvonalon érkezett vissza őrzőhelyére, Monokra. A háromnapos zarándokút vezetői tisztét – e vendégváró és a

¹ Szőlő-levél, elektronikus folyóirat, 2. évf. 6. sz. 2012. szeptember.

² Szőlő-levél, elektronikus folyóirat, 3. évf. 6. sz. 2013. június.

Szent Orbán ereklyéje Tokajban 2013-ban (Erdős József felvétele)

csontereklyét bemutató szép feladatkört méltóságteljesen viselve – Regéczy-Béres Melinda, a Tokaji Borbarátnők Társaságának tagja töltötte be.

2016-ban az ereklye tartójának helyreállítása megtörtént, amit a közel két és fél évszázados eredeti állapot indokolt. Ezt követően már nem az egész ereklye és háza teszi meg a zarándoklat útvonalát. A Magyar Nemzeti Múzeum főrestaurátora, Dombóvári Judit végezte el az ereklye és hajlékának helyreállítását, és az általa tervezett és kivitelezett ún. utazó ereklyetartóba helyezett csontdarabka lett a körmenetek, ünnepek, és a zarándoklatok vezető és kísérő társa. Az utazó kis ereklyetartó használata elősegíti a több évszázados ereklyének és házának gondos védését, biztonságos megőrzését.

A *Tokaji Szent Orbán Zarándoklat* együtt jelenti a zarándoklatot és a kulturális és turisztikai útvonalat. A regionális útvonalnak több tartalmi eleme van. A szellemi örökséget Szent Orbán pápa tisztelete alapozza meg. Ehhez csatlakozik Tokaj-Hegyalja 27 települése mint útvonal, s társul hozzá a szőlészettel, borászattal kapcsolatos tevékenységek bemutatása, megismertetése. A célok között fontos szerepet játszik Tokaj-Hegyalja térségfejlesztése, a gazdasági szemlélet. Az útvonal elősegíti a borfogyasztás népszerűsítését, bevonja a települések helyi művelődési közösségeit a programok gazdagításába, átölelve a kultúra számtalan területét. Megfelel Tokaj-Hegyalja lakói szórakoztató jellegű igényeinek, egyúttal erősítve a helyben élők kulturális identitását. A programokban együtt jelenik meg a szakrális és a profán örökség, a szőlő mint termés és a bor mint termék.

A *Tokaji Szent Orbán Zarándoklat* rangját növelheti, akár nemzetközi szerepét erősítheti, hogy a vallási, kulturális útvonal hazánk egyetlen világörökségi borvidékén, helyszínén, a 2002 óta az UNESCO által elismert Tokaj-Hegyaljai Történelmi Borvidék mint kultúrtáj helyszínén történik.

A zarándoklútútvonal jelenlegi elemei tovább bővíthetők Tokaj-Hegyalja egyéb meghatározó értékeinek bemutatásával (kastélyok, múzeumok, várak stb.). Kölcsönös kapcsolatokat lehet kialakítani Európa és országunk azon borvidékeivel, borászataival, egyházakkal és polgári szervezetekkel, ahol előtérbe helyezik Szent Orbán pápa emlékének őrzését. Az idő múlásával akár egy európai zarándok-kulturális útvonal kialakítását is magával hozhatja. A képzőművészetek, zene, irodalom és tudományok területeire pályázatok kiírása, a borok és palackok a szentről történő elnevezése további lehetőségeket biztosíthat Szent Orbán kultuszának növelésére. A zarándoklatok szélesedő, változatos programjaival, tevékenységével jelentős mértékben közreműködhetnek egész Tokaj-Hegyalja, valamint névadó települése, Tokaj város távlati terveinek megvalósításában.

Várhelyi Gyula

Felhasznált irodalom. *Csoma Zsigmond:* A szőlő és a bortermelés története. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2012; *Diós István:* Szentek élete. I–II. Szent István Társulat, Budapest, 2009; Magyar Katolikus Lexikon. I–XV. Főszerkesztő: *Diós István.* Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010; Magyar városok monográfiája. Szerencs és vidéke (Monok). Szerkesztette: *Dr. Barna János.* Budapest, 1931. 153.; *Dr. Tóth K. János:* Római virágszedés. Művészettörténeti Társaság, Bécs, 1988. 460.